

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Н.П.Барановська (Київ)

КОНФЕРЕНЦІЇ ДО 20-РІЧЧЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

Двадцятим роковинам чорнобильської катастрофи було присвячено ряд наукових форумів, що відбулися в Києві. Так, 10 квітня 2006 р. в приміщенні Національного музею історії України відбулася наукова конференція «Реквієм пам'яті», організаторами якої виступили Міністерство культури й туризму України, Державний комітет архівів та Національний музей історії України. Перед початком роботи форуму в останньому відбулися презентація й відкриття однойменної виставки різноманітних матеріалів і документів із його фондів, що розкривали окремі аспекти аварії та зусилля з мінімізації її наслідків.

Конференцію, на яку було запрошено науковців різних напрямків знань, відкрив вступним словом генеральний директор музею *С.М.Чайковський*, який привітав присутніх та розповів про основні напрямки роботи колективу.

Розглядалися питання природничого, технічного, медичного, політичного, суспільствознавчого характеру. Так, д-р техн. наук, заступник директора Інституту геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України *Г.В.Лисиченко* – колишній перший начальник штабу НАН у Чорнобилі – доповів присутнім через призму результатів досліджень геохімічних змін довкілля про сучасне й майбутнє регіонів, які зазнали впливу викидів ЧАЕС. Надзвичайно цікава й важлива інформація прозвучала у виступі канд. біол. наук, ст. наук. співроб. Інституту ядерних досліджень НАНУ *Н.Є.Зарубіної* про забруднення їстівних грибів радіонуклідами після аварії.

Значну увагу доповідачі приділили питанням медицини. Основні медичні наслідки катастрофи висвітлила *В.В.Талько* – д-р мед. наук, професор, директор Інституту експериментальної радіології Наукового центру радіаційної медицини (НЦРМ АМНУ). Про наслідки катастрофи для здоров'я дітей України розповіла *Є.І.Степанова* – д-р мед. наук, професор, зав. відділенням радіаційної педіатрії НЦРМ АМНУ. Про особливості психічного здоров'я людей, що постраждали від аварії на ЧАЕС, доповіла д-р мед. наук, професор, президент асоціації «Лікарі Чорнобиля», редактор міжнародного журналу «Радіаційна медицина» *А.І.Нягу*. Наслідки опромінення щитоподібної залози в результаті катастрофи розкрив *А.К.Чебан* – канд. мед. наук, віце-президент асоціації «Лікарі Чорнобиля», а деякі особливості здійснення державного санепіднагляду в галузі радіаційної безпеки – *О.І.Богуславська* (головний спеціаліст відділу радіаційної безпеки Міністерства охорони здоров'я України). Надзвичайно емоційним був виступ про зусилля з порятунку хворих дітей канд. біол. наук, члена «Зеленої ради» Української екологічної асоціації «Зелений світ», голови благодійного фонду «Спасіння дітей України від чорнобильської катастрофи» при Українській раді миру *Н.Ю.Преображенської*.

Ряд доповідачів висвітлювали у своїх виступах питання організаційного характеру. Так, події в Чорнобилі як показник якості влади проаналізував колишній працівник ЧАЕС, інженер-фізик, керівник експертних програм Всеукраїнської чорнобильської партії, радник президента Всеукраїнської громадської організації «Союз Чорнобиль України» *М.В.Карпан*, а роль Національної комісії з радіаційного захисту населення України (НКРЗНУ) – канд. мед. наук, професор, заслужений винахідник України, лауреат Державної премії України, вчений секретар НКРЗНУ *В.К.Калина*. Дуже критично оцінив у своєму виступі незасвоєні уроки Чорнобиля колишній працівник ЧАЕС, депутат Верховної Ради України, а нині експерт НКРЗНУ *В.І.Усатенко*.

Діаметрально протилежними за своїми підходами й баченням атомної енергетики у світлі наслідків Чорнобиля виявилися доповіді канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ *Н.П.Барановської*, яка розповіла про результати досліджень катастрофи, та д-ра техн. наук, професора, заступника директора Державного науково-технічного центру з ядерної й радіоактивної безпеки *А.В.Носовського* на тему: «До питання формування позитивного ставлення населення до ядерної енергетики». Поза програмою на конференції виступив депутат Верховної Ради України, колишній член спеціального комітету ВРУ *Ю.П.Соломатін*, який критикував 7-берну концепцію проживання на

селення на забруднених територіях, підкресливши необхідність перегляду законодавчої бази проблеми.

Питання, які порушували доповідачі, не залишили байдужими ані слухачів, ані учасників форуму. Відбулася дискусія, яка переконливо засвідчила, наскільки великою, складною та неоднозначною є чорнобильська проблема для України.

25 квітня в Національній бібліотеці України ім. В.І.Вернадського відбулася наукова конференція «Національна академія наук України – Чорнобиль» (співorganizатори – НАНУ, бібліотека). У роботі форуму взяли участь науковці багатьох інститутів НАН України. Вступне слово виголосив генеральний директор НБУ ім. В.І.Вернадського, акад. НАНУ *О.С.Онищенко*, який наголосив на величезній роботі, проведеній колективами академії в ході намагань держави зрозуміти суть катастрофи, що відбулася, і мінімізувати її наслідки. Підтвердженням його слів стали виступи представників багатьох наукових колективів, які доповіли про творчі пошуки, знахідки і їх практичну реалізацію в 1986 та наступних роках. Так, першими було надано можливість розповісти про свою роботу й зокрема про пилопригнічення й закріплення запиленних територій у зоні відчуження та поза її межами в 1986–1988 рр. співробітникам Інституту біоорганічної хімії й нафтохімії НАНУ.

У ході роботи конференції було виголошено багато цікавих доповідей, в яких подавалась інформація з технічних, екологічних, медичних та суспільствознавчих напрямків науки, невідома широкому загалу. Так, про сейсмологічні дослідження для безпеки ЧАЕС доповіли представники Інституту геофізики ім. С.І.Субботіна НАН України, а про комплекс апаратури для визначення теплового стану зруйнованого реактора – співробітники Інституту технічної теплофізики. Інститут надтвердих матеріалів ім. В.М.Бакуля представив доповідь про інструмент, створений у колективі, який використовувався для буріння свердловин під час робіт на зруйнованому 4-му енергоблоці.

Про медичні проблеми, які породила катастрофа, зокрема про перші дні після неї, про її радіобіологічні аспекти й принципи профілактики радіаційних уражень та про впливи інтенсивної антиоксидантної терапії на перебіг гострої променевої хвороби в персоналу ЧАЕС розповіли представники Інституту експериментальної патології, онкології й радіобіології ім. Р.Є.Кавецького, а про використання пектинових речовин для лікування й профілактики потерпілих від аварії – науковці Інституту технічної теплофізики. Інститутом екології людини було представлено доповідь про зміни в стані здоров'я дітей за 20 років після Чорнобиля.

Хімічну академічну науку на конференції представляли співробітники Інституту хімії високомолекулярних сполук (доповідь про герметизацію укриття зруйнованого 4-го блоку ЧАЕС) й Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. О.В.Думанського (розповідь про очищення радіоактивно забруднених поверхневих вод).

Про проблеми води, зокрема біосистеми водойм зони відчуження та радіоактивне забруднення іхтіофауни прісноводних басейнів України, говорили співробітники Інституту гідробіології. Центр екологічних проблем атомної енергетики Інституту ядерних досліджень НАНУ спільно з Інститутом гідробіології представив доповідь про радіоактивне забруднення прісноводних систем України.

Біологічні аспекти наслідків катастрофи проаналізовано у виступах представників Центру екологічних проблем атомної енергетики Інституту ядерних досліджень НАН України (доповідь про перехід цезію-137 по ланцюгу ґрунт – гриби) й Інституту ботаніки (накопичення радіоцезію дикорослими й культивованими шапковими грибами).

Забруднення продуктів харчування в постчорнобильські часи стало надзвичайно актуальною проблемою для українського суспільства. Тому з великою увагою було заслухано доповідь, яка розкрила внесок колективів НАН у розробку матеріалів та методик, покликаних їх очищати. Зокрема очищенням молока займаються науковці Інституту технічної теплофізики, а поліфункціональними сорбентами для вирішення проблем зони відчуження – Інститут сорбції й проблем ендоекології.

Суспільствознавча складова академічної науки була представлена лише доповіддю про гуманітарні наслідки катастрофи, представленою Інститутом історії України. З цих же позицій виступав запрошений на конференцію працівник Музею історії м. Києва, який розповів про експозицію «Чорнобиль», яку не було можливості організувати у власному приміщенні, а тому її вивезли з просвітницькою метою в країни Європи.

До участі у форумі було запрошено також представників інших академій, зокрема Української академії аграрних наук. Про водогосподарські та екологічні проблеми України в пострадянський період доповіли присутнім представники Українського науково-дослідного інституту водогосподарсько-екологічних проблем.

Відзначаючи великий доробок науковців НАНУ, який міг би бути корисним у подоланні наслідків катастрофи, багато з присутніх із жалем констатували, що їх напрацювання виявилися непотрібними виробничим структурам, які мали б виявити активну зацікавленість до впровадження їх у практику постчорнобильського життя.

24–26 квітня в Києві відбулася велика й представницька міжнародна конференція «Двадцять років чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє», організована урядом України спільно з урядом Республіки Білорусь, урядом Російської Федерації, Європейською комісією, Міжнародним агентством з атомної енергії, Всесвітньою організацією охорони здоров'я, Програмою розвитку ООН, Радою Європи, Європейським центром техногенної безпеки, Міжнародним благодійним фондом «Україна 3000», Інститутом радіаційного захисту та ядерної безпеки (Франція), Товариством технічної і ядерної безпеки GRS (Німеччина).

Урочисте відкриття форуму відбулося в Національній опері України в присутності Президента та інших посадовців держави. Відкрив конференцію голова міжнародного організаційного комітету, міністр із надзвичайних ситуацій України *В.І.Балога*. Після нього із заявами від співорганізаторів конференції виступили: від Організації Об'єднаних Націй *Кемаль Дервіш* – голова Програми розвитку ООН, координатор ООН з міжнародного співробітництва по Чорнобилу; від Європейського Союзу – *Жозеф Прель* – федеральний міністр сільського господарства, лісництва, навколишнього середовища й водного господарства (Австрія); від Європейської комісії – *Беніта Ферреро-Вальднер* – уповноважений із зовнішніх відносин і європейської політики країн-сусідів ЄС. Заяву від ЮНЕСКО оголосив *Койчиро Мацуура* – генеральний директор цієї організації, а від Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) – *Томігіро Танігучи* – заступник генерального директора. Від Всесвітньої організації охорони здоров'я виступила *Сюзанна Вебер-Мосдорф* – заступник генерального директора ВООЗ, а від Ради Європи – *Еладіо Фернандес-Галіано* – виконавчий секретар Угоди щодо великих аварій. У заявах робився акцент на позитивний зусиллях тієї чи іншої організації в співпраці з Україною в намаганнях подолати наслідки катастрофи.

Серед виступаючих були поважні представники урядів та міжнародних організацій: голова фонду «Сасакава» *Кензо Кійкуні*; *Ганс Блікс* – голова Асамблеї донорів чорнобильського фонду «Укриття»; *Фабріціо Сакомані* – віце-президент Європейського банку реконструкції й розвитку; *Зенон Матківський* – президент Фонду допомоги й розвитку дітей Чорнобиля; *Гіроші Накаджима* – почесний генеральний директор ВООЗ. Про висновки чорнобильського форуму у Відні (вересень 2005 р.), які викликали велике обурення серед фахівців із постраждалих регіонів, доповів *М.Балонов* (МАГАТЕ). Він проаналізував так званий виправлений варіант висновків, які були злегка підредаговані й пом'якшені.

На думку організаторів, чорнобильська катастрофа призвела до суттєвих змін не тільки в Україні, Білорусі та Росії, а й у всьому світі. Наслідки її змінили ставлення до ядерної енергії у світовому масштабі. Було суттєво переглянуто міжнародні норми та правила радіаційного захисту, національні стратегії розвитку ядерної енергетики, заходи посилення безпеки та поводження з радіоактивними відходами. За 20 років, що минули після катастрофи, важливо проаналізувати ефективність ужитих заходів, оцінити роботу, яка була виконана за останнє десятиліття й накреслити план дій на майбутнє. Метою конференції було задекларовано використання набутого досвіду для підвищення ядерної й радіаційної безпеки у всьому світі. Виходячи з наведеного, стає очевидним, що атомне лобі здобуло ще одну перемогу. Основну ідею міжнародного зібрання та його організацію було спрямовано на підтримку ядерної енергетики. Коли знайомишся з переліком прізвищ, задіяних в організаційному й програмному комітетах форуму, стає зрозумілим, що іншого й бути не могло. Хоча у виступах проголошувалися гасла про зацікавленість в об'єктивності оцінок історії та сьогодення, розповідь про минулі справи декого з доповідачів дають підстави для сумнівів в їх щирості.

Місцем проведення робочих засідань конференції було обрано Палац мистецтв «Український дім» (Київ, вул. Хрещатик, 2). Тут відбувалися засідання – пленарні й чотириох тематичних секцій.

Про сутнісну спрямованість форуму свідчать доповіді, якими розпочалася робоча частина. 25 квітня на пленарному засіданні першим виступив *Т.Танігучи* (МАГАТЕ) з доповіддю «Підвищення ядерної безпеки й радіаційного захисту, ініційоване чорнобильською катастрофою»; представник ВООЗ *М.Реначолі* проаналізував підвищення ефективності реагування на радіаційні аварії, а *В.Новак* (ЄБРР) розповів про зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему. Про ефективність заходів щодо мінімізації наслідків катастрофи й досвід міжнародного співробітництва в цій справі доповів акад. АСГН *В.С.Прістер*, а про перспективи поводження з радіоактивними відходами – *В.М.Шестопалов* – академік НАНУ.

Після пленарного засідання розпочалася робота тематичних секцій, які мали такі назви: Т1 – «Наслідки чорнобильської катастрофи для людини, медичні та соціальні аспекти»; секція Т2 – «Чорнобиль та навколишнє середовище, реабілітація забруднених територій»; секція Т3 – «Технологічні проблеми ядерної й радіаційної безпеки. Чорнобильський досвід»; секція Т4 – «Медичні та біологічні наслідки радіаційних аварій». У роботі секцій взяла участь велика кількість практиків і науковців – фахівців різних галузей знань – не лише України, Білорусі та Росії, а й інших країн світу. Крім того, у центральній залі Українського дому проходила презентація стендових доповідей.

Організатори конференції вдало розвели в часі представників альтернативних бачень проблем і процесів, породжених катастрофою, уникнувши таким чином можливих надто гострих дискусій та протистояння.

25 квітня, під час пленарного й секційних засідань, паралельно з ними в залі філармонії працював гуманітарний форум «Відродження, оновлення й розвиток людини». Було заявлено, що він має привернути увагу до гуманітарних аспектів катастроф, з якими стикається людство, сприяти втіленню в життя принципів посилення відповідальності людини та відповідного реагування. Проти такої постановки питання важко заперечити, але поряд, в Українському домі, засідали ті, хто працює на майбутнє атомної енергетики, хоча вона й не є єдиним, як стверджують її апологети, джерелом енергії, а несе в собі потенційну загрозу для людства.

У виступах на гуманітарному форумі наводилися дані про важкі екологічні й медичні наслідки катастрофи на ЧАЕС, про соціальні та психологічні проблеми, відбувалося осмислення необхідних кроків у напрямку поліпшення ситуації.

М.Г.Станчев (Харків), С.Ю.Страшнюк (Харків)

IV ДРІНОВСЬКІ ЧИТАННЯ В ХАРКОВІ

Традиція проведення Дріновських читань у Харкові бере свій початок із жовтня 1988 р., коли наукова громадськість Болгарії та СРСР відзначала 150-річчя з дня народження Маріна Дрінова (1838–1906 рр.) – знаменитого вченого, доля якого нерозривно пов'язана з трьома слов'янськими народами – болгарським, українським і російським. Уродженець міста Панагюріште, випускник Київської духовної семінарії (1861 р.) та Московського університету (1865 р.), один із фундаторів Болгарського наукового товариства (1869 р.), перший міністр освіти й духовних справ незалежної країни (1878–1879 р.), він понад 30 років життя віддав Харківському університету. Саме під його вирішальним впливом сформувалася харківська школа істориків-болгаристів, котра плідно функціонує й понині.

Власне, саме це мали підтвердити IV Дріновські читання «Харківська школа болгаристики та візантинізму: минуле, сьогодення, майбутнє», що проходили в Харкові 28 лютого – 1 березня 2006 р. й присвячувалися 100-річчю від дня смерті проф. М.Дрінова та 90-річчю від дня народження проф. С.І.Сідельнікова. Їх відкриттю передувала офіційна презентація Центру болгаристики й балканських досліджень ім. М.Дрінова, створеного торік восени при Харківському національному університеті ім. В.Н.Каразіна.

Поздоровити харківських науковців з цією непересічною подією приїхали Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Болгарії в Україні *Ангел Ганев* та представницька делегація на чолі з головою Болгарської академії наук *Іваном Юхновським*.